

קידוש ותוספת שבת ביוה"כ שחל בשבת

[א]

קידוש בתפילה

קידוש ביום כיפור שחל ביום חול

מצינו בדברי הראשונים לגבי קידוש דיום הכיפורים דיש חובת קידוש בתפילה, עיין בחי' הריטב"א למס' שבת (כג, ב) כשהגמ' דנה שקידוש היום עדיף מנר חנוכה משום דהוי תדיר, הק' הריטב"א וז"ל וא"ת ולימא ליה קידוש היום עדיף דהוי דאורייתא, וי"ל משום דמדאורייתא די לו לקדש על הפת, ואפשר ג"כ שיוצא בקידוש של תפלה כמו שיוצאים ביום הכפורים. מבואר בדברי הריטב"א שבכל יו"כ שחל בחול יוצא ידי חובת קידוש מן התורה בתפילה.

וכן עי' בהגהת חת"ס (בגליון השו"ע שם על המג"א ס"ק א) שנקט בדעת רש"י בשבועות (יג, א ד"ה לא קראו) שיש חיוב קידוש מדאורייתא ביוה"כ, ועי"ש שהקשה למה באמת דווקא ביוה"כ ושבת יש חיוב מן התורה לקדש ולא ביו"ט. וביאר החת"ס שבכל יו"ט יש מצוה בקום ועשה דחגיגה ראה ושמחה, אבל שבת ויוה"כ אין כאן מצוה אלא שביתה ממלאכה, ואינו ניכר שהוא שבת אלא ע"י קידוש.

אכן יל"ע בראיית החת"ס מרש"י בשבועות, דהנה בגמרא שם איתא, יכול לא יהא יוה"כ מכפר אא"כ התענה בו וקראו מקרא קדש, ופירש"י לא קיבלו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויוה"כ. אמנם הקשו עליו התוספות (שם, וציינו החת"ס שם) דאיך אפשר לומר שהכוונה לברכות היום, הרי אינם מן התורה. ולכן פירשו שהכוונה לקדשו בכסות נקייה, (וכן פירשו התוספות בכריתות שם ד"ה וקראו, וכמו ששנינו במכילתא מסכתא דפסחא פרשה ט לגבי שאר ימים טובים וכמבואר בשבת קיט, א).

ובערוך לנר (בכריתות שם) כתב לתרץ דברי רש"י, שאם כסות נקיה נחשבת מקרא קודש ודאי שקריאה בברכות והתפילות בכלל מקרא קודש, ולכן ביום כיפור שלא שייך בו אכילה ושתייה פירש רש"י שמקרא קודש הוא בתפילות וברכות היום.

ולביאורו הנ"ל יצא דאין זה קידוש ביוה"כ מדאורייתא, אלא כיבוד היום בתפילות וברכת היום וכמו בכסות נקייה. וא"כ איו ענין לקידוש היום כלל וצ"ע.

קידוש ביוה"כ שחל בשבת

והנה עד כאן איירי בקידוש דיום הכיפורים עצמו, אך יל"ע לגבי קידוש דשבת כשחל יוה"כ בשבת, ובהגהת הגרע"א (או"ח סי' רעא על המג"א ס"ק א), מבואר שביוה"כ שחל בשבת מקדש את השבת בתפילה, והוכיח כדברי המגן אברהם (שם) שפסק שיכול לצאת ידי חובת קידוש מן התורה בתפילה, מהא דביוה"כ שחל להיות בשבת חייב בקידוש וא"א לקדש על הכוס, ועל כרחך שמקיים מצות קידוש בתפילה. וכן בהגהת חתם סופר (הנ"ל) מסיק שם שביוה"כ שחל בין

בשבת בין בחול צריך לכוון בתפילת יום הכיפורים לצאת י"ח זכירה. [ומשמע מדבריו שאף קידוש של שבת יוצא בתפילה].

אכן יל"ע בזה מדברי התוס' רי"ד בפסחים (קו, א), דאחר שדן שם באריכות שאין חיוב מן התורה לקדש על הכוס או על פת (ודלא כמו שהביא מרש"י שקידוש על הכוס הוא מן התורה), הקשה א"כ קידוש היום שהוא מן התורה במאי, כיון דלא אזהר לן לא בחמרא ולא בריפתא, ועי"ש שמסיק בסוף, דנפיק אדם ידי חובה בקידושא דתפלה, ומן התורה אין חיוב לקדש גם בתפלה וגם על הכוס.

ומשמע מדבריו שם שאין קידוש ביוה"כ שחל להיות בשבת, דכתב שם שעלה בדעתו לומר, שעיקר קידוש היום הוא לקדש בלא כלום בלא יין ובלא פת, אבל חכמים תיקנו לקדש על היין או על הפת מפני חובת הקידוש. אבל דוחה את זה, וז"ל: דא"כ כשחל יוה"כ בשבת שאסור באכילה, נקדש בלא סעודה, אלא לאו ש"מ אין קידוש נוהג אלא בסעודה, אבל היכי דליכא סעודה לא מחייב בקידוש, ומש"ה לא מקדשינן בלילי יוה"כ שחל להיות בשבת, עכ"ל. הרי לן שאין קידוש ביוה"כ שחל בשבת, [ועיין בספר הליכות שלמה (ד, ד) שהקשו כן, וכ' דשמא יודה התורי"ד שיכוון לצאת עכ"פ בתפילה, והוא דחוק].

קידוש בברכה בלי כוס

בעיקר מה שנוקט התורי"ד בקושייתו שאין לקדש בברכה בלי כוס וסעודה, צ"ב הטעם בזה, שתינה אחרי התקנה דרבנן של קידוש במקום סעודה, י"ל שס"ל כהפרמ"ג (פתיחה כוללת ח"ג אות ז-ח והביאו המנחת חינוך מצוה לא, ג) שמי שאינו מקיים מצוה כמו שתיקנו חז"ל, אינו יוצא ידי חובתו אפילו מן התורה. [עי"ש שמבסס יסודו על דברי התוס' למסכת סוכה (ג, א ד"ה דאמר) שאם ישב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, שאינו יוצא אפילו מן התורה. ולכן מי שלא קידש בנוסח הקידוש שקבעו חז"ל, או שאינו מקדש במקום סעודה, אינו יוצא ידי חובתו מן התורה]. אבל התורי"ד דדן לגבי עיקר החיוב מן התורה לפני תקנת חז"ל, צ"ע.

ועי' בצל"ח (ברכות נא, ב) דנקט כדבר פשוט שמי שאין לו יין, שמקדש לצאת ידי חובתו מן התורה אפילו בלא יין או פת. דהכי איתא בגמ' (שם) תנו רבנן דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה, בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין, שהיום גורם ליין שיבא, וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא, ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שתיאמר, דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. והק' הצל"ח הרי מי שהוא במדבר ואין לו שום כוס ולא פת, הא ודאי שעכ"פ מוטל עליו חובת הקידוש של תורה ומחויב לקדש בלי כוס, וא"כ איך קאמרי בית הלל שהיין גורם לקדושה שתאמר, והרי אפילו אם ליכא יין צריכה הקדושה שתאמר. הרי דנקט הצל"ח כדבר פשוט שמי שאין לו יין, שמקדש לצאת ידי חובתו מן התורה.

אשה המקדשת לעצמה

עיי"ש בצל"ח שהקשה על הטעם השני דקאמרי בית הלל שהיין תדיר, והרי בזבחים ריש פרק התדיר (צ, ב) מיבעיא להו בתדיר ומקודש איזה עדיף, וקידוש הוי מקודש משום שכל שהוא דאורייתא מקרי מקודש נגד מה שהוא מדרבנן. ות' הצל"ח שידי חובת קידוש דאורייתא כבר

יצאו בתפלה של ערבית, וא"כ שפיר קאמרי בית הלל שני הטעמים שלו, שאחרי שכבר יצא ידי חובת קידוש מן התורה, אין מצות קידוש יותר קדוש מיין, וגם עכשיו היין גורם לקידוש שיבא, שחיוב קידוש מן התורה כבר יצא, וקידוש מדרבנן אינו אלא על היין.

ולפי זה יצא לו דבר חדש, שנשים שאין דרכם להתפלל ערבית, ובקידוש היום הם חייבות מן תורה, אם האשה מקדשת לעצמה גם בית הלל מודו שתברך על היום ואח"כ תברך על היין, כדברי בית שמאי.

קידוש לחולה שחייב לאכול ביום"כ

ע"י בהגהת הגרע"א (או"ח סי' תריח) שחולה שיש בו סכנה, שחייב לאכול ביום"כ כדי לפקח נפשו, צריך לקדש לפני שאוכל. (וצריך לומר שמירי שצריך גם לשותות, אבל בלא"ה פשיטא שאין לומר דמותר לו לשותות יין של קידוש ויעבור על איסור כרת כדי שלא יאכל לפני קידוש).

אבל ע"י באור שמח (הל' עבודת יום הכיפורים ד, א) שדן לבאר דברי הרמב"ם שם שביום"כ שחל בשבת, הכהן גדול חייב להקריב גם את קרבן מוסף של שבת. ומסביר האור שמח שקדושת יוהכ"פ חל על שבת ג"כ, א"כ גם השבת יש לו דינים של יוה"כ, וממילא כשם שרק הכהן הגדול יכול לעבוד עבודת יוה"כ, ה"נ רק הכהן גדול יכול לעבוד העבודות של שבת ביום הכיפורים.

ולפי"ז חידש שם, שקדושת יום הכיפורים חלה על קדושת שבת להקדישו בשבות מכל אכילה, דקדושת יוהכ"פ גם לשבת אהני שיוקדש בענות נפש, ולכן כתב שהיה מורה ובא ביוהכ"פ שחל בשבת, וחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול, דלא מקדש גם על שבת.

איסור אכילה או "שביתה" מאכילה

עפ"י דברי האו"ש האלה רצה לחדש בספר פחד יצחק (יום כיפור מאמר א') שגדר איסור האכילה ביום"כ אינו כשאר איסורי אכילה, אלא גדר "שביתה" מאכילה, ולכן ס"ל להאו"ש ששייך שאיסור אכילה של יוה"כ יחול גם על שבת. ועי"ש שכן מבואר בהרמב"ם שכתב בהלכות שביתה עשור (פרק א, ד) מצות עשה אחרת יש ביום הכפורים והיא **לשבות בו מאכילה ושתייה**, שנאמר (ויקרא טז, לא) תענו את נפשותיכם, מפי השמועה למדו ענוי שהוא לנפש זה הצום.

וכן מדויק בלשון הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה קסד) וז"ל והמצוה הקס"ד היא שצונו להתענות בעשירי מתשרי והוא אמרו יתעלה (אח"מ עז) תענו את נפשותיכם וכו', ושהשביתה מחויבת מאלו הפעולות כלם מאמרו בו (אמור כג) שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם, כאילו הוא יאמר **שחובה בו השביתה המיוחדת במלאכות והמעשים, והשביתה המיוחדת במזון הגוף וקיומו, ולכן אמר שבת שבתון**.

ועל פי זה שמעתי פעם מהגר"ח קרייזוורט זצ"ל ליישב למה הרמב"ם קרא להלכות יוה"כ "הלכות שביתה עשור", ולא הלכות יוה"כ, ולהנ"ל ניחא שרצה להגדיר שגם איסור האכילה הוא בגדר "שביתה".

וראיתי בקובץ "מוריה" (היו"ל ע"י מכון ירושלים, אלול תשע"א) מהגאון רבי חיים יצחק קפלן שליט"א, שרצה להוכיח כן גם מחידושי הריטב"א (ראש השנה ט, א), דהנה כתב שם הריטב"א בשם ה"ר יונה ז"ל לבאר למה מצווין אנחנו לאכול ערב יוה"כ, וכתב שהוא כדי להראות כי קדוש היום לאלהינו וראוי לאכול בו ממתקים כמו בראש השנה, **אלא שגזירת הכתוב הוא**

לפרוש בו ביום מתאוות גופניות שנהיה כמלאכים כמו שאמרו במדרש. הרי לך שאין יסוד התענית משום תשובה, אלא פרישה מכל עניני הגוף, משום שביוה"כ אנחנו כמו מלאכים.

ועי"ש שמדייק מדברי הר"ן (תענית ח, א בדפי הרי"ף) שהביא מירושלמי שסביבות עיר שלא ירדו גשמים מתעניין ולא מתריעין, שכן מצינו ביוה"כ מתעניין ולא מתריעין. הרי לך שהצום הוא משום דרכי תשובה.

[ב]

קבלת שבת לפני קבלת יוה"כ

נשאלתי היכא שחל יוה"כ בשבת, למה אין אנו מקבלים שבת מוקדם, בלי שנקבל עלינו קדושת יוה"כ, ואז נקדש ונאכל סעודת שבת, ואח"כ נלך ל"כל נדרי" ונקבל קדושת יום הכיפורים.

גדר קבלת שבת מוקדם

השבתי דראשית דבר הוא תלוי בגדר תוספת שבת, דכידוע דנו בזה האם הגדר שמוסיף קדושה על ערב שבת, או דילמא שע"י קבלתו את השבת כבר הלך יום ששי ונחשב שכבר נכנס שבת. עי' בתרומת הדשן (סי' רמח) שחולק על המהרי"ל לגבי השאלה האם אשה יכולה להפסיק בטהרה אחרי שכבר קיבלה עליה את השבת, ועי"ש שהנידון הוא האם תוספת שבת הוי כסניף לשבת או שזה עיצומה של יום, נמצא שנחלקו בזה התרה"ד ומהרי"ל.

ועיין עוד בט"ז (או"ח סימן תרסח) שמביא דברי שו"ת מהרש"ל (סימן סח) שפסק שמי שקיבל עליו שמיני עצרת מוקדם, אין לו לאכול עד שתחשך. וטעמו, שאם יאכל הרי חייב לאכול בסוכה, דאין שייך לומר כיון שמוסיפין מחול על הקודש א"כ עבר היום ופטור מן הסוכה, דנהי דמוסיפין בתפילה כדאשכחן (בברכות כז, ב) דרב דצלי של ערב שבת בשבת, אבל מ"מ לא עשאו לילה שהרי קריאת שמע עם ערבית היה אומר בעונתה. ואם יאכל בסוכה הרי חייב לברך לישב בסוכה, ועכשיו א"א לו לברך דהוי כתרתי דסתרי, שהרי כבר קיבל עליו שמיני עצרת. [ואין לומר שיאכל בלי ברכה, שאין זה ראוי כלל, דנהי שברכות אינם מעכבות היינו בדיעבד, אבל לחיובי עצמו בברכה, דהיינו לאכול בסוכה בעוד יום ולא לאומרו, א"כ עון גדול הוא וגזול ח"ו הברכה ומועל בהן].

אך הט"ז חולק עליו, וס"ל דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש, כבר חלף וחלף ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה, והוה כמו בלילה ומחר ממש.

ונראה מבואר מזה שאף הט"ז והמהרש"ל נחלקו במחלוקת התרה"ד ומהרי"ל הנ"ל בגדר תוספת שבת, שהמהרש"ל סובר כמהרי"ל דתוספת שבת אינו אלא כסניף ליום של מחרת, ולכן עדיין חייב לאכול בסוכה, אבל הט"ז סובר כה"ד שע"י תוספת שבת ממש נהפך ליום המחרת.

וא"כ בנידון דידן י"ל שתלוי במחלוקת הנ"ל, דאם נאמר שכבר חלף היום והוי כאילו הוא לילה, א"א לו לאכול שכבר חל קדושת יוה"כ ג"כ, אבל אם הגדר שמוסיף קדושה ליום השישי אז כאן אולי נאמר שיכול לקבל עליו קדושת שבת בלי קדושת יוה"כ.

קדושת שבת בלי קדושת יוה"כ

ועדיין יש לדון דאפילו אם אין כאן אלא תוספת קדושה על יום חול, מ"מ שמא א"א להפריד בין קדושת שבת לקדושת יוה"כ. והנה יש לדון שלפי חידושו של האו"ש הנ"ל שקדושת יוה"כ חלה על קדושת שבת, יש סברא לומר שא"א לקבל שבת בלי שיקבל עליו גם קדושת יוה"כ. (וראיתי בקונטרס "שש אנכי" שדן כנ"ל עפי"ד האור שמח, אך עיי"ש שמסביר על פי המחלוקת הנ"ל ביסוד הדין של תוספת שבת, אבל לענ"ד נראה שיש לדון מצד עצם קדושת השבת, שלפי האו"ש א"א להפרידו מקדושת יוה"כ).

ועי' בקונטרס "שש אנכי" (הנ"ל) שמביא בשם הגר"י ענגיל (גליוני הש"ס יומא פא, ב) ובשם ספר שפתי צדיק, דכיון שביום הכיפורים עצמו א"א לו לאכול, א"כ אין ענין כלל לאכול בזמן של תוספת, שתוספת שבת הוי בגדר תשלומין של שבת, ואם בשבת עצמו אין חיוב אז גם בזמן של תוספת אין חיוב.